

Рецензія

на підручник „*Historia 2. Część 1. Zakres rozszerzony. Podręcznik dla szkół ponadgimnazjalnych*”, Janusz Ustrzycki, Mirosław Ustrzycki, Wydawnictwo Pedagogiczne OPERON Sp. z o.o., nr dopuszczenia 478/3/2013/2016

Запропонований для рецензування підручник призначений для використання у навчальних закладах, які є останнім етапом здобуття середньої освіти у Польщі, а саме: у загальноосвітніх ліцеях, технікумах, а також загальноосвітніх ліцеях для дорослих.

Хронологічно перша частина підручника охоплює період кінця XV – кінця XVIII століть, або ранньомодерної та початку модерної епохи в історії людства. Навчальна книга складається з трьох розділів (“Розділ I. Народження модерної епохи”, “Розділ II. Польсько-литовська держава”, “Розділ III. Вік просвітництва”) та подає широкий нарис світової історії, картину минулого польських земель у відповідний період. Подібний підхід до структурування навчального матеріалу є надзвичайно вдалим, адже дозволяє учням поглянути на історію своєї країни, як на інтегральну складову європейських та світових процесів. У такому контексті історія польських земель не виглядає автономним явищем, а є відображенням та продовженням загальносвітових тенденцій розвитку людства у відповідний період. Своєрідність політичних, соціальних та культурних процесів саме на польських теренах показана у розділі, присвяченому польсько-литовській державі. Варто підкреслити, що цей розділ є найменшим, порівняно із двома іншими майже удвічі (56 сторінок проти 99 і 108 відповідно). Утім, варто зважати на те, що польські сюжети, персоналії, пов’язані з історією польських земель є складовою частиною усіх розділів навчальної книги.

Структурно матеріал кожного розділу підручника представлений текстом основного викладу тієї чи іншої теми; додатковими рубриками “*Чи знаєш що...*”, які містять додаткові відомості щодо основного тексту книги; висновками з кожного параграфу; питаннями та додатковими рекомендаціями щодо опанування теми. Окремі параграфи супроводжують кольорові додатки, присвячені важливим, з точки зору авторів, явищам та процесам минулого. Останні містять інфографіку, схеми, зображення, які унаочнюють текст та мають служити легшому його засвоєнню.

У свою чергу кожен розділ закінчується комплексом матеріалів, головне завдання яких – сприяти засвоєнню інформації розділу, розвитку міжпредметних зв’язків. Додатково до кожного розділу подано список літератури та інтернет-ресурсів, які містять матеріали з теми. Кожен розділ супроводжується прикладом завдань, які мають допомогти учням підготуватися для складання іспиту на атестат зрілості (іспит матуральний).

Родзинкою структури даного підручника, як на нашу думку, є підрозділ “*З дискусії істориків*”, який завершує матеріал окремих тем. До розгляду учнів запропоновано уривки з текстів кількох дослідників відповідної теми. У більшості випадків для аналізу запропоновано протилежні точки зору на те чи інше явище, подію, факт. Працюючи із цим підрозділом учні отримують можливість не лише ознайомитись із аргументами дослідників теми, розширити своє знання про неї, але й виробити навички аргументації власної думки при аналізі подій минулого, здатність до синтезу історичного матеріалу тощо.

Підручник містить велику кількість ілюстративного матеріалу, допоміжних графіків, таблиць, без яких важко уявити сучасну навчальну книгу. Прикметно, що зображення не виконують лише пасивну роль зображення, а є допоміжним елементом, який доповнює матеріал основного тексту, а також, що більш важливо – схемою для вироблення навичок семантичного аналізу в учнів. Цьому сприяють розлогі коментарі, які

супроводжують кожне зображення та зосереджують увагу читача на важливих деталях, символах, розкривають приховане для сучасної людини значення.

Надзвичайно важливо, що автори підручника приділили значну увагу соціальному буттю епохи, повсякденню, гендерним аспектам. Відображення цього зрізу минулого дозволяє оживити та олюднити історію та відійти від усталеної та характерної радше для XVIII – XIX століть політико-подієвої моделі подачі історії, що, на жаль, продовжує бути властивим для багатьох українських навчальних книг.

Викликає захоплення, що автори аналізуючи тенденції культурного розвитку людства виходять за межі європейських теренів і таким чином долають межі традиційного європоцентризму. Так, наприклад, характеризуючи своєрідність доби бароко, показано зв'язки між європейським корінням та проявами цього стилю у культурі Північної та Південної Америки (с. 87 – 88).

Характерно, що автори звертають увагу на багатоетнічний характер населення земель, які увійшли до складу Польсько-Литовської держави. Утім, як правило, матеріал підручника містить лише перелік груп, які населяли терени «Держави обох народів»: караїмів, вірмен, татар, ромів, євреїв. Останнім приділена найбільша увага, підкреслено їхній статус у Польсько-Литовській державі, охарактеризовано двомовність євреїв Речі Посполитої, відзначено високий рівень писемності порівняно із іншими етнічними та релігійними групами. Загалом же можна погодитись із трактуванням, яке запропонували автори підручника, згідно якого у XVI та XVII століттях етнічна приналежність пов'язувалась передусім із релігійним (конфесійним) визнанням.

Говорячи про особливості змісту підручника варто сказати, що, як і будь-яке видання, він не позбавлений недоліків. У тексті зустрічаються механічні повтори окремих фрагментів (с. 23 і с. 27; с. 29 і с. 31 тощо). Іноді автори оперують окремими термінами у тексті підручника, утім не розкривають їхню сутність (с. 70 “непотія”, “симонія”).

Під час аналізу зафіксовано невідповідність між окремими картографічними матеріалами та окремими фрагментами тексту. Так, наприклад, на с. 62 зазначається, що на території Галицької (Червоної) Русі, Великого князівства Литовського більшість становили православні віряни. Утім, на карті “Релігійний поділ Європи у XVI ст. ” (с. 64) ці території позначені як сфера домінації католицької конфесії. Зважаючи на те, що саме візуальні образи найлегше запам'ятовуються, можна припустити, що саме образ католицького характеру польсько-литовської держави, а не текстові тези про «православну більшість», у підсумку залишаться у пам'яті читача. Також, варто відмітити, що у легенді цієї карти відсутня численна група юдеїв, які проживали у той час на європейському та, зокрема, польському теренах.

Не менш цікавим видається вибір авторами ілюстрацій для підрозділу “Повстання Хмельницького” (с. 153 – 155). Окрему увагу викликає образ Богдана Хмельницького, який характеризує портрет невідомого художника із зібрань Музею Пушкіна у Москві. Образ Хмельницького на ньому виглядає достатньо відразливо, якщо, наприклад, порівняти його із зображеннями в українських підручниках (найчастіше гравюра Вільгельма Гондіуса, кінця XVII ст.).

Варто також відзначити, що і Богдан Хмельницький і його наступник Іван Виговський визначені як “отамани”, а не “гетьмани” (с. 154 та с. 155). Не позбавлена недоліків карта “Військові дії під час повстання Хмельницького у 1648 – 1654 рр. ” На ній окремо позначені усі угоди, які уклалися повстанцями за виключенням Переяславської (1654 р.).

При висвітленні даної теми у підручнику, на нашу думку, бракує статистичних даних або посилань на свідчення сучасників повстання, які б наочно висвітлювали

масштаби трагедії для населення теренів, де відбувалися військові події. Це особливо важливо, зваживши на кардинально протилежні образи Хмельниччини у пам'яті українців, поляків та євреїв.

Окремого обговорення, як на нашу думку, вимагає термінологічне визначення подій 1648 – 1654 або 1648 – 1657 рр. Можливо, обговорення характеру “повстання”, “визвольної війни”, “козацької революції” варто було б винести у рубрику “З дискусії істориків”, де були б представлені аргументи дослідників з Польщі та України.

У підручнику є й фактографічні неточності. Так, наприклад, автори подають інформацію, що київська митрополія перейшла у підпорядкування московського патріархату у 1626 р. (с. 110), а не 1685 – 1686 рр., Северин Наливайко названий “Семеном Наливайком” (с. 154), на карті “Територіальні зміни Імперії Австрійських Габсбургів у XVII і XVIII ст. ст.” поза теренами Австрійської імперії опинилась Буковина, приєднана у 1774 р. Характеризуючи розвиток бароко до його представників чомусь залучений іспанський живописець Ель Греко, хоча більшість мистецтвознавців відносить його до твори до пізньоренесансного мистецтва (с. 89)

На нашу думку, усунення означених недоліків сприяли б покращенню якості підручника з точки зору його змісту. Загалом же, якщо оцінювати задум, структуру, модель подачі матеріалу для відповідної вікової групи учнів у навчальній книзі, то вона відповідає сучасним підходам до творення підручників історії.

Єгор Владій,
кандидат історичних наук